
Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice

Unofficial translation into Azerbaijani

Lignes directrices du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe sur une justice adaptée aux enfants

Traduction non-officielle en azéri

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Yüvenal Göstərişləri

© Council of Europe [November 2010], original English and French versions

Text originated by, and used with the permission of, the Council of Europe. This unofficial translation is published by arrangement with the Council of Europe, but under the sole responsibility of the translator.

* * * * *

© Conseil de l'Europe [novembre 2010], versions originales en anglais et français

Le texte original provient du Conseil de l'Europe et est utilisé avec l'accord de celui-ci. Cette traduction est réalisée avec l'autorisation du Conseil de l'Europe mais sous l'unique responsabilité du traducteur.

(Item 10.2c)

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Yüvenal Göstərişləri

(Nazirlər Kabineti tərəfindən 17 noyabr 2010-cu il tarixdə Nazir Müavinlərinin 1098-ci iclasında qəbul edilmişdir)

Preambula

Nazirlər Kabineti,

Avropa Şurasının məqsədinin öz üzv dövlətləri arasında, *xüsusilə* ümumi qaydalar və fəaliyyətlər qəbul edilməsini təşviq etmək yolu ilə daha böyük birliyə nail olmaq olduğunu nəzərə alaraq;

Ümumilikdə uşaqların hüquqlarını müdafiə və təşviq edən mövcud universal öhdəliklər və Avropa standartlarının, o cümlədən:

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınların Statusu ilə Bağlı 1951- ci il Konvensiyasının;
- Mülki və Siyasi Hüquqlar üzrə 1966-cı il Paktının;
- İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə 1966-cı il Paktının;
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasının (1989);
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiyasının (2006);
- İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (1950, ETS No. 5);
- Uşaq Hüquqlarının Həyata keçirilməsi üzrə Avropa Konvensiyası (1996, ETS No. 160);
- Avropa Sosial Xartiyası (1961, ETS No. 35);
- Yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyası (1996, ETS No. 163);
- Avropa Şurasının Uşaqlarla bağlı Əlaqə haqqında Konvensiyasının (2003, ETS No. 192);
- Uşaqların Cinsi İstismar və Seksual Xarakterli Hərəkətlərdən Müdafiəsinə dair Avropa Şurası Konvensiyası (2007, CETS No. 201);
- Uşaqların Övladlığa götürülməsi haqqında Avropa Konvensiyasının (Yenidən baxılmış)(2008, CETS No. 202);

effektiv şəkildə həyata keçirilməsinin təmin edilməsinin zəruriliyini nəzərə alaraq;

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasına əsasən təminat verildiyi kimi və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna uyğun olaraq istənilən insanın bütün komponentləri ilə (o cümlədən, xüsusilə, məlumatlandırılmaq hüququ, dinlənilmək hüququ, hüquqi müdafiə olunmaq hüququ və təmsil olunmaq hüququ) ədalətə və adil məhkəməyə çıxış hüququnun demokratik cəmiyyətdə zəruri olduğunu və uşaqlara bərabər şəkildə, lakin onların öz fikirlərini formalaşdırmaq potensialını diqqətə alaraq tətbiq edildiyinə nəzərə alaraq;

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin müvafiq presedent hüququna, Avropa Şurasının qurum və orqanlarının qərar, hesabat və ya digər sənədlərinə, o cümlədən İsgəncələrin və Qeyri-insani yaxud Ləyaqəti alçaldan Davranış və ya Cəza növlərinin Qarşısının Alınması

üzrə Avropa Komitəsinin(CPT) tövsiyələrinə, eləcə də Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarının bəyanat və rəylərinə və Avropa Şurası Parlament Assambleyasının müxtəlif tövsiyələrinə istinad edərək;

Nazirlər Kabinetinin üzv dövlətlərə uşaq hüquqları sahəsində müxtəlif tövsiyələrini, o cümlədən, sığınacaq axtaran şəxslərin saxlanması tədbirlərinə dair Tövsiyə [Rec\(2003\)5](#), yuvenal cinayətkarlıqla mübarizənin yeni metodları və yuvenal ədliyyənin roluna dair Tövsiyə [Rec\(2003\)20](#), uşaq müəssisələrində yaşayan uşaqların hüquqları haqqında Tövsiyə [Rec\(2005\)5](#), Avropa Həbsxana Qaydaları haqqında Tövsiyə [Rec\(2006\)2](#), sanksiya və ya ölçü tədbirləri tətbiq edilməli olan Azyaşlı Cinayətkarlar üçün Avropa Qaydaları haqqında Tövsiyə [CM/Rec\(2008\)11](#) və uşaqların zorakılıqdan qorunması üçün kompleks milli strategiyalar üzrə Strateji Prinsiplərə dair Tövsiyəni [CM/Rec\(2009\)10](#) qeyd edərək;

Avropa Ədliyyə Nazirlərinin 28-ci Konfransında (Lanzarot, oktyabr, 2007-ci il) qəbul edilmiş Uşağa yönəlik Ədliyyə sistemi haqqında 2 nömrəli Qətnaməni xatırlayaraq,

Uşaqların hüquqlarının Birləşmiş Millətlər Təşkilatının aşağıdakı alətləri ilə qorumağın əhəmiyyətini nəzərə alaraq:

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yuvenal Ədliyyənin İdarə edilməsi üçün Standart Minimum Qaydaları ("Pekin Qaydaları", 1985);

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Azadlıqdan məhrum edilmiş Yetkinlik yaşına çatmayanların Müdafiəsi üçün Qaydaları ("Havana Qaydaları", 1990);

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yuvenal Cinayətkarlığın Qarşısının alınması üçün Rəhbər Göstərişləri ("Riyad göstərişləri", 1990);

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cinayətin Uşaq Qurbanları və şahidləri ilə bağlı işlər üzrə Ədliyyəyə dair Rəhbər Göstərişləri (ECOSOC Res 2005/20, 2005);

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinin rəhbər qeydi: uşaqlar üçün ədalətə BMT-nin yanaşması (2008);

- Uşaqlar üçün Alternativ Qayğının Müvafiq İstifadəsi və Şərtlərinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Rəhbər Prinsipləri (2009);

- İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi və Təşviqi üzrə Milli Qurumların Statusu və Fəaliyyətinə dair prinsiplər ("Paris Prinsipləri");

Üzv dövlətlərin daha yüksək standart və ya daha əlverişli tədbirlər təqdim etməsinin və ya təqdim etməsinin qarşısını almadan uşaq hüquqları ilə bağlı mövcud öhdəlik normalarının effektiv həyata keçirilməsini təmin etmək zərurətini xatırlayaraq;

Avropa Şurasının "Avropanı uşaqlar üçün və uşaqlarla Qururuq" Proqramına istinad edərək;

Üzv dövlətlərdə uşağa yönəlik ədliyyə sisteminin təbliği istiqamətində əldə edilmiş irəliləyişləri tanıyaraq;

Yenə də ədliyyə sistemi daxilində uşaqlar üçün xüsusilə, ədliyyəyə çıxış üçün qanuni hüququn mövcud olmaması, qismən və ya şərti mövcud olması, prosedurların fərqliliyi və mürəkkəbliyi, mümkün müxtəlif əsaslı ayrı-seçkiliklər kimi mövcud maneələri qeyd edərək ;

Uşaqların onlarla bağlı və ya onlara təsir edən proseduralarda ədliyyə sistemi tərəfindən mümkün ikinci zərərçəkəməsinin qarşısının alınması zərurətini xatırlayaraq;

Üzv dövlətləri mövcud boşluqları və problemləri tədqiq etməyə və uşağa yönəlik ədliyyə prinsipləri və təcrübələrinin təqdim edilə bilmədiyi sahələri müəyyənlişdirməyə dəvət edərək;

Avropa Şurasına üzv dövlətlərdə müzakirələr aparılmış uşaqların rəy və fikirlərini qəbul edərək;

Göstərişlərin qanunvericilikdə və təcrübədə mövcud çatışmazlıqların praktiki həllinin müəyyənləşdirilməsinə töhfə vermək məqsədi daşdığını qeyd edərək;

Aşağıdakı göstərişləri üzv dövlətlərin öz ədliyyə və qeyri-ədliyyə sistemlərini uşaqların spesifik hüquq, maraq və ehtiyaclarına uyğunlaşdırmasında praktiki alət kimi çıxış etməsi üçün qəbul edir və üzv dövlətləri bu göstərişlərin ədliyyə sistemində uşaq hüquqları üzrə məsul olan və ya məşğul olan bütün orqanlar arasında geniş şəkildə yayılmasını təmin etməyə dəvət edir.

I. Əhatə dairəsi və məqsədi

1. Göstərişlər uşaqların məhkəmə icraatlarında, həmçinin bu icraatların alternativlərində yeri və rolu, eləcə də, onların fikirləri, hüquq və ehtiyacları məsələlərini həll edir.

2. Göstərişlər uşaqların cinayət, mülki və inzibati hüququn həyata keçirilməsində iştirak edən bütün səlahiyyətli orqanlar və xidmətlərlə hər hansı səbəbdən və hər hansı həcmdə təmasda ola biləcəyibütün yollara tətbiq edilməlidir.

3. Göstərişlər istənilən bu cür icraatda uşaqların bütün hüquqlarına, xüsusilə məlumat almaq, təmsil olunmaq, iştirak etmək və müdafiə olunmaq hüquqlarına uşağın yetkinlik və qavrayış dərəcəsinə, eləcə də işin şəraitinə lazımi diqqət yetirməklə tam şəkildə hörmət edilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Uşaqların hüquqlarına hörmət digər əlaqədar tərəflərin hüquqlarını təhlükə altına almamalıdır.

II. Anlayışlar

Uşağa yönəlik ədliyyə sistemi üzrə bu göstərişlərin (bundan sonra "göstərişlər" adlandırılacaq) məqsədləri üçün:

a. "Uşaq" 18 yaşdan kiçik istənilən şəxs deməkdir;

b. "Valideyn" anlayışı milli qanunvericiliyə əsasən valideynlik məsuliyyəti olan şəxs(lər)ə aid edilir. Valideyn(lər) olmadığı və ya artıq valideynlik məsuliyyəti daşmadığı halda bu qəyyum və ya təyin edilmiş qanuni nümayəndə ola bilər;

c. "Uşağa yönəlik ədliyyə" anlayışı aşağıda qeyd edilmiş prinsipləri nəzərə alaraq və uşağın yetkinlik və qavrayış dərəcəsinə, eləcə də işin şəraitinə lazımi diqqət yetirərək bütün uşaq hüquqlarına əldə edilə bilən ən yüksək səviyyədə hörmət edilməsini və onların effektiv şəkildə həyata keçirilməsini təmin edən ədliyyə sistemlərinə aid edilir. Bu, xüsusilə, əlçatan, yaşa müvafiq, çevik, səyli, uşağın ehtiyac və hüquqlarına uyğunlaşdırılmış və mərkəzləşmiş, uşağın hüquqlarına, o cümlədən, müvafiq proses, icraatlarda iştirak etmək və onları başa düşmək, şəxsi və ailə həyatına və toxunulmazlıq və ləyaqətə hörmət hüququna hörmət edən ədliyyə sistemidir.

III. Əsas prinsiplər

1. Göstərişlər Göstərişlər preambulada istinad edilmiş alətlərdə təsbit edilmiş mövcud prinsiplərə, eləcə də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna əsaslanır.

2. Bu prinsiplər növbəti bölmələrdə daha da inkişaf etdirilir və göstərişlərin bütün fəsillərinə tətbiq edilir.

A. İştirakçılıq

1. Bütün uşaqların öz hüquqları haqqında məlumatlandırılmaq, ədliyyəyə çıxış üçün müvafiq yollarla təmin edilmək və məsləhət almaq və onlara aid olan və ya təsir edən icraatlarda dinlənilmək hüququna hörmət edilməlidir. Bura uşaqların fikirlərinə onların yetkinlik

dərəcələri və bu iştirakçılığı mənalı etmək məqsədilə yaşaya biləcəkləri ünsiyyət çətinlikləri nəzərə alınmaqla lazımi diqqət yetirmək daxildir.

2. Uşaqlar hüquqların tamdaşıyıcıları hesab edilməli və onlara buna müvafiq davranılmalıdır və onlar bütün hüquqlarından onların öz fikrini formalaşdırmaq bacarığını və işin şəraitini nəzərə alacaq şəkildə istifadə etmək hüququna malik olmalıdırlar.

B. Uşağın ən yaxşı maraqları

1. Üzv dövlətlər uşaqlara aid olan və ya təsir edən bütün məsələlərdə onların ən yaxşı maraqlarına üstünlük verərək uşaq hüquqlarının effektiv şəkildə həyata keçirilməsinə təminat verməlidirlər.

2. Cəlb edilmiş və ya təsirə məruz qalmış uşaqların ən yaxşı maraqları qiymətləndirilərkən:

a. onların fikir və rəylərinə lazımi diqqət yetirilməlidir;

b. uşağın ləyaqət, azadlıq və bərabər rəftar hüququ kimi digər hüquqlarına hər zaman hörmət edilməlidir;

c. uşağın bütün mühüm maraqlarını, o cümlədən psixoloji və fiziki rifahını və hüquqi, sosial və iqtisadi maraqlarını lazımi dərəcədə nəzərə almaq üçün bütün əlaqədar səlahiyyətli orqanlar tərəfindən kompleks yanaşma qəbul edilməlidir.

3. Uşaqların mümkün ziddiyyət təşkil edən maraqlarını razılaşdırmaq üçün eyni prosedur və ya işə cəlb edilmiş bütün uşaqların ən yaxşı maraqları ayrı-ayrılıqda qiymətləndirilməli və balanslaşdırılmalıdır.

4. Yekun qərarın qəbul edilməsi üçün ədliyyə orqanları son səlahiyyət və məsuliyyətə malik olsalar da, üzv dövlətlər zəruri hallarda uşaqlara aid proseduralarda onların ən yaxşı maraqlarını qiymətləndirmək məqsədi daşıyan çoxistiqamətli yanaşmalar yaratmaq üçün razılaşdırılmış səylər göstərməlidirlər.

C. Ləyaqət

1. Uşaqlarla istənilən prosedur və ya iş zamanı qayğı, həssaslıq, ədalət və hörmətlə, şəxsi vəziyyətlərinə, rifah və spesifik ehtiyaclarına xüsusi diqqətlə və fiziki və psixoloji toxunulmazlıqlarına tam hörmətlə rəftar edilməlidir. Bu rəftar onların məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə icraatları və ya digər müdaxilələr ilə hansı şəkildə təmasda olmalarından və istənilən prosedur və ya işdə onların hüquqi status və potensialından asılı olmayaraq tətbiq edilməlidir.

2. Uşaqlar işgəncə və ya qyri-insani davranış və ya cəzaya məruz qalmamalıdırlar.

D. Ayrı-seçkilikdən müdafiə

1. Uşaqların hüquqları cins, irq, rəngvə ya etnik mənsubiyyət, yaş, dil, dini, siyasi və ya digər görüşə mənsubiyyət, milli və ya sosial mənşə, sosial-iqtisadi mənsubiyyət, valideyn(lər)inin statusu, milli azlıqla bağlılıq, mülkiyyət, doğum, seksual oriyentasiya, cinsi kimlik və ya digər status kimi hər hansı istənilən əsaslı ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməlidir.

2. Miqrant uşaqlar, qaçqın və sığınacaq axtaran uşaqlar, müşayiət olunmayan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqlar, kimsəsiz və küçə uşaqları, Qaraçı uşaqları və uşaq müəssisələrində yaşayan uşaqlar kimi daha həssas qrupdan olan uşaqlara xüsusi müdafiə və yardım göstərilməsi lazım gələ bilər.

E. Qanunun aliliyi

1. Qanunun aliliyi prinsipi böyüklərə olduğu kimi uşaqlara da tam şəkildə tətbiq edilməlidir.

2. Məqsədamüvafiq prosesin qanunilik və proporsionallıq, təqsirsizliyin prezumpsiyası, ədalətli məhkəmə hüququ, hüquqi məsləhət almaq hüququ, məhkəmələrə çıxış hüququ və müraciət etmək hüququ kimi elementləri böyüklər üçün olduğu kimi uşaqlar üçün də təmin edilməli və uşağın ən yaxşı maraqları bəhanəsi ilə minimuma endirilməməli və ya inkar edilməməlidir. Bu bütün məhkəmə və qeyri-məhkəmə və inzibati icraatlara tətbiq edilir.

3. Uşaqların müvafiq müstəqil və effektiv şikayət mexanizmlərinə çıxış hüququ olmalıdır..

IV. Uşağa yönəlik ədliyyə məhkəmə icraatlarından əvvəl, icraat müddətində və icraatlardan sonra

A. Uşağa yönəlik ədliyyə sisteminin ümumi elementləri

1. Məlumat və məsləhət

1. Ədliyyə sistemi və ya digər səlahiyyətli orqanlar (polis, immiqrasiya, təhsil, sosial və ya səhiyyə xidmətləri) ilə ilk əlaqələrindən etibarən bütün proses boyunca uşaqlar və valideynləri xüsusilə aşağıdakılar barədə operativ və adekvat şəkildə məlumatlandırılmalıdır:

a. öz hüquqları, xüsusilə, uşaqların iştirak etdikləri və ya edə biləcəkləri məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə icraatları ilə bağlı malik olduqları spesifik hüquqlar, eləcə də hüquqlarının mümkün pozulması hallarını düzəltmək üçün mövcud alətlər, o cümlədən ya məhkəmə, yaxud da qeyri-məhkəmə icraatlarına və ya digər müdaxilələrə baş vurmaq imkanı. Bura icraatların ehtimal edilən müddəti, müraciətlərə mümkün çıxış və müstəqil şikayət mexanizmləri haqqında məlumat daxil ola bilər;

b. uşağın yeri və oynayacağı rola xüsusi diqqət verməklə əlaqədar sistem və proseduralar və müxtəlif prosedur mərhələləri;

c. məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə proseslərində iştirakı zamanı uşaq üçün mövcud dəstək mexanizmləri;

d. verilmiş məhkəmə daxili və ya məhkəmədən xaric icraatların müvafiqliyi və mümkün nəticələri;

e. mümkün hallarda, şikayətlərinə verilmiş ittihamlar və təqib;

f. uşağa şəxsən təsir edirsə, məhkəmə icraatlarının və dinləmələr kimi digər müvafiq tədbirlərin vaxtı və yeri;

g. icraatların və ya müdaxilənin ümumi irəliləyişi və nəticəsi;

h. müdafiə tədbirlərinin mövcudluğu;

i. uşağa təsir edən qərarlara yenidən baxılması üçün mövcud mexanizmlər;

j. məhkəmə prosesi vasitəsilə, alternativ mülki icraatlar vasitəsilə və ya digər proseslər vasitəsilə qanunu pozanlardan və ya dövlətdən təzminat almaq üçün mövcud imkanlar;

k. dəstək verə bilən xidmətlərin (sağlamlıq, psixoloji, sosial, interpretasiya və tərcümə və digər) və ya təşkilatların mövcudluğu, eləcə də mümkün hallarda fəvqəladə hallarda maliyyə dəstəyi ilə yanaşı bu xidmətlərə çıxış vasitələri;

l. başqa bir dövlətdə yaşayırlarsa, ən yaxşı maraqlarını mümkün qədər çox qorumaq məqsədilə mövcud olan hər hansı xüsusi mexanizmlər.

2. Uşaqlara onların yaşlarına və yetkinlik dərəcələrinə uyğunlaşdırılmış şəkildə, başa düşə biləcəklərinə gender və mədəniyyət baxımından həssas dildə məlumat və məsləhət verilməlidir.

3. Bir qayda olaraq həm uşaq, həm də valideynlər və ya qanuni nümayəndələr məlumatı birbaşa almalıdırlar. İnformasiyanın valideynlərə verilməsi məlumatın uşağa çatdırılmasının alternativini ola bilməz.

4. Müvafiq hüquqi məlumat daşıyan uşağa yönəlik materiallar əlçatan olmalı və geniş şəkildə paylanmalıdır və uşaqlar üçün ixtisaslaşdırılmış veb-saytlar və qaynar xətlər kimi xüsusi məlumat xidmətləri yaradılmalıdır.

5. Uşağa qarşı hər hansı ittihamla bağlı məlumat ittiham irəli sürüldükdən sonra dərhal və birbaşa verilməlidir. Bu məlumat həm uşağa, həm də valideynlərə dəqiq ittihamı və onun mümkün nəticələrini anlaya biləcəkləri şəkildə çatdırılmalıdır.

2. Şəxsi və ailə həyatının qorunması

6. Məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə icraatlarına və digər müdaxilələrə cəlb edilən və ya cəlb edilmiş uşaqların təhlükəsizliyi və şəxsi məlumatları milli qanunvericiliyə uyğun olaraq qorunmalıdır. Bu adətən o deməkdir ki, uşağın şəxsiyyətini açıqlayan və ya dolayısı ilə ifşa edən heç bir informasiya və ya şəxsi məlumat, o cümlədən şəkil, uşağın və ya onun ailəsinin ətraflı təsviri, adlar və ya ünvanlar, səs və görüntü qeydləri və s. xüsusilə kütləvi informasiya vasitələrində əlçatan edilə və ya çap edilə bilməz.

7. Üzv dövlətlər qanunvericilik tədbirləri və ya kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən özünütənzimləmənin monitorinqi vasitəsilə yuxarıdakı 6-cı göstərişdə qeyd edildiyi kimiməxfilik hüquqlarının kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən pozulmasının qarşısını almalıdırlar.

8. Üzv dövlətlər uşaqlar haqqında şəxsi və ya həssas məlumatlar daşıyan bütün qeydlərə və sənədlərə, xüsusilə onlara aid icraatlarda məhdud çıxış müəyyənləşdirməlidirlər. Şəxsi və ya həssas məlumatın ötürülməsi zəruridirsə, uşağın ən yaxşı maraqları nəzərə alınaraq üzv dövlətlər bu ötürməni müvafiq məlumatın qorunması üzrə qanunvericiliyə əsasən tənzimləməlidirlər.

9. Uşaqların məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə icraatlarında və ya digər müdaxilələrdə dinlənilməsi və ya ifadə verdiyi bütün vaxtlarda, mümkün hallarda bunun kamera qarşısında edilməsinə üstünlük verilməlidir. Bir qayda olaraq, uşağın ifadə verməsinə mane olmamaları şərti ilə yalnız birbaşa cəlb olunmuş tərəflər iştirak etməlidirlər.

10. Uşaqlarla və uşaqlar üçün işləyən peşəkarlar uşağa zərər vermə riski olan hallar istisna olmaqla, ciddi məxfilik qaydalarına riayət etməlidirlər.

3. Təhlükəsizlik (xüsusi preventiv tədbirlər)

11. Bütün məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə icraatlarında və ya digər müdaxilələrdə uşaqlar zərərdən, o cümlədən hədə-qorxudan, qisasdan və ikinci dəfə qurban olmaqdan müdafiə edilməlidirlər.

12. Uşaqlarla və uşaqlar üçün işləyən peşəkarlar uşaqlarla işləməyə uyğun olduqlarından əmin olmaq məqsədilə zəruri hallarda milli qanunvericiliyə uyğun olaraq və məhkəmənin müstəqilliyinə xələl gətirmədən müntəzəm yoxlamadan keçməlidirlər.

13. İddia edilən cinayətkar valideyn, ailə üzvü və ya əsas baxıcı olan hallarda uşaqlara xüsusi ehtiyat tədbirləri tətbiq edilməlidir.

4. Peşəkarların təlimi

14. Uşaqlarla və uşaqlar üçün işləyən bütün peşəkarlar müxtlif yaş qruplarından olan uşaqların hüquqları və ehtiyacları, eləcə də onlara uyğunlaşdırılmış icraatlar haqqında zəruri fənlərarası təlimdən keçməlidirlər.

15. Uşaqlarla birbaşa təmasda olan peşəkarlara həmçinin onlarla bütün yaşlarda və inkişafın bütün mərhələlərində, eləcə də xüsusilə həssas vəziyyətdə olan uşaqlarla ünsiyyət qurmaq üçün təlim keçilməlidir.

5. Çoxistiqamətli yanaşma

16. Uşağın şəxsi və ailə həyatı ilə bağlı hüququna tam hörmətlə uşaq haqqında tam təsəvvür əldə etmək, eləcə də onun hüquqi, psixoloji, sosial, emosional, fiziki və idrak vəziyyətinin qiymətləndirmək məqsədilə müxtəlif peşəkarlar arasında sıx əməkdaşlıq həvəsləndirilməlidir.

17. Uşaqlara aid icraatlarda və ya müdaxilələrdə qərar qəbul edənlərə müvafiq işdə uşağın maraqlarına ən yaxşı şəkildə xidmət etmələri üçün zəruri dəstək təmin etmək məqsədilə uşaqlarla və uşaqlar üçün işləyən peşəkarlar (hüquqsünaslar, psixoloqlar, həkimlər, polis, immiqrasiya xidməti əməkdaşları, sosial işçilər və mediatorlar kimi) üçün ümumi qiymətləndirmə çərçivəsi yaradılmalıdır.

18. Çoxistiqamətli yanaşma həyata keçirərkən məxfilik üzrə peşəkar qaydalara riayət edilməlidir.

6. Azadlıqdan məhrumetmə

19. Uşaqların azadlıqdan hər hansı formada məhrum edilməsi son vasitə olmalıdır və müvafiq ən qısa zaman müddəti üçün olmalıdır.

20. Azadlıqdan məhrumetmə tətbiq edilərkən uşaqlar bir qayda olaraq böyüklərdən ayrı saxlanılmalıdır. Uşaqlar böyüklərlə bir saxlanılıqda bu müstəsna səbəblərdən olmalı və yalnız uşağın ən yaxşı maraqları naminə olmalıdır. Bütün şərtlərdə uşaqlar ehtiyaclarına uyğun binalarda saxlanılmalıdır.

21. Azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqların həssaslığını, ailə bağlarının əhəmiyyətini və cəmiyyətə yenidən inteqrasiyanın təşviqinə zərər alaraq, səlahiyyətli orqanlar universal və Avropa alətlərində bəyan edildiyi kimi uşağın hüquqlarının həyata keçirilməsinə hörmət edilməsini təmin etməli və fəal şəkildə dəstəkləməlidirlər. Digər hüquqlara əlavə olaraq, uşaqlar xüsusilə aşağıdakı hüquqlara malik olmalıdırlar:

a. məhkəmə maraqları və uşağın maraqları üçün məhdudiyyətlər tələb olunan hallar istisna olmaqla, görüşlər və yazışmalar vasitəsilə valideynləri, ailələri və dostları ilə müntəzəm və konstruktiv əlaqə saxlamaq. Bu hüququn məhdudlaşdırılması heç bir zaman cəza kimi istifadə edilə bilməz;

b. müvafiq təhsil, peşə hazırlığı və təlimi, tibbi xidmət almaq və düşüncə, vicdan və din azadlığından və istirahət hüququndan istifadə etmək, o cümlədən fiziki tərbiyə və idmanla məşğul olmaq;

c. uşaqlara emosional və fiziki ehtiyacları, ailə əlaqələri, ev, məktəb və iş imkanları və sosial-iqtisadi statusu baxımından tam diqqət yetirməklə onları öz icmalarına dönmələri üçün hazırlayan proqramlardan istifadə etmək.

22. Müşayiət olunmayan yetkinlik yaşına çatmayanların, o cümlədən sığınacaq axtaran və ayrılmış uşaqların azadlıqdan məhrum edilməsi heç bir zaman yalnız yaşayış yeri statusunun olmaması ilə əsaslandırıla bilməz.

B. Məhkəmə icraatlarından əvvəl uşağa yönəlik ədliyyə

23. Cinayət məsuliyyəti üçün minimum yaş həddi çox aşağı olmamalıdır və qanunla müəyyənləşdirilməlidir.

24. Uşağın maraqlarına ən yaxşı uyğun gələn hallardaməhkəmə icraatının vasitəçilik, yayındırma (məhkəmə mexanizmlərinin) və mübahisənin alternativ həlli kimi alternativləri həvəsləndirilməlidir. Bu alternativlərin ilkin istifadəsi uşağın məhkəməyə çıxışına maneə kimi istifadə edilməməlidir.

25. Uşaqlaraya məhkəmə icraatına, yaxud da məhkəmə mexanizmlərindən xaric alternativlərə baş vurmaq imkanı barədə müfəssəl məlumat və məsləhət verilməlidir. Bu məlumat həmçinin hər bir variantın mümkün nəticələrini izah etməlidir. Həm hüquqi, həm də digər növ dəqiq informasiyaya əsaslanaraq məhkəmə icraatından, yaxud da mövcud olan hallarda bu icraatların alternativlərindən istifadə etmək seçimimümkün olmalıdır. Uşaqlara təklif edilən alternativlərin məqsədəuyğunluğu və lazımlığını müəyyənləşdirmək üçün hüquqi məsləhət və digər yardım almaq imkanı verilməlidir. Bu qərarı verərkən uşaqların fikirləri nəzərə alınmalıdır.

26. Məhkəmə icraatlarının alternativləri hüquqi müdafiələrin ekvivalent səviyyəsini təmin etməlidir. Bu göstərişlərdə və uşaq hüquqları üzrə bütün müvafiq hüquqi alətlərdə təsvir edildiyi kimi uşaq hüquqlarına hörməthəm məhkəmə, həm də məhkəmədən xaric icraatlarda eyni səviyyədə təmin edilməlidir.

C. Uşaqlar və polis

27. Polis bütün uşaqların şəxsi hüquqlarına və ləyaqətinə hörmət etməli və onların həssaslığını nəzərə almalı, yəni onların yaşına və yetkinlik dərəcəsinə və fiziki və ya əqli əlilliyi və ya ünsiyyət çətinliyi olan uşaqların hər hansı xüsusi ehtiyaclarına diqqət yetirməlidir.

28. Uşaq polis tərəfindən saxlanıldığı hər bir zaman öz yaşına və qavrayış səviyyəsinə uyğun şəkildə və dildə nəzarət altına alınmasının səbəbi barədə məlumatlandırılmalıdır. Uşağın vəkil xidmətindən istifadə etməsi təmin edilməli və ona valideynləri və ya inandıqları şəxslə əlaqə saxlamaq imkanı verilməlidir.

29. Müstəsna hallardan başqa valideyn(lər) hansı səbəbdən nəzarət altına alındığı haqqında ətraflı məlumat verilməklə uşağın polis bölməsində olması barədə məlumatlandırılmalı və bölməyə çağırılmalıdırlar.

30. Vəkilin və ya valideynlərdən birinin, yaxud da valideynlər yoxdursa, uşağın etibar etdiyi bir şəxsin iştirakı olmadan nəzarət altına alınan uşaq cinayət xarakterli davranışla bağlı dindirilməməli və ya ondan bu cür iştirakla bağlı hər hansı ifadə vermək və ya imzalamaq istənilməməlidir. Valideyn və ya bu etibarlı şəxs cinayət xarakterli davranışda iştirakda şübhəli qismindədirsə və ya məhkəməyə maneə yaradan fəaliyyətlə məşğuldursa, kənarlaşdırıla bilər.

31. Polis mümkün olduğu qədər nəzarəti altında olan heç bir uşağın böyüklərlə birgə saxlanılmamasını təmin etməlidir.

32. Rəhbərlər polis nəzarəti altında olan uşaqların təhlükəsiz və ehtiyaclarına uyğun şərtlərdə saxlanılmasını təmin etməlidirlər.

33. Səlahiyyətləri çərçivəsində olan üzv dövlətlərdə prokurorlar istintaq prosesində uşağa yönəlik yanaşmalardan istifadə edilməsini təmin etməlidirlər.

D. Məhkəmə icraatların müddətində uşağa yönəlik ədliyyə

1. Məhkəməyə və məhkəmə prosesinə çıxış

34. Hüquq daşıyıcıları olaraq uşaqlar hüquqlarını effektiv şəkildə həyata keçirmək və ya hüquqlarının pozulmasına qarşı tədbir görmək məqsədilə hüquq müdafiə vasitələrinə baş

vura bilərlər. Milli qanunvericilik müvafiq hallarda hüquqları, eləcə də bu hüquqlarını qorumaq üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin əhəmiyyəti haqqında kifayət qədər anlayışa malik olan uşaqlar üçün adekvat şəkildə verilmiş məsləhətə əsaslanan məhkəməyə çıxış imkanını asanlaşdırmalıdır.

35. İcraatla bağlı xərclər və ya vəkili kimi məhkəməyə çıxışa hər hansı maneələr aradan qaldırılmalıdır.

36. Uşaqlara qarşı törədilmiş müəyyən spesifik cinayət hallarında və ya mülki və ya ailə qanunvericiliyinin müəyyən aspektlərində məhkəməyə çıxış zəruri hallarda uşaq yetkinlik yaşına çatdıqdan sonrakı müddətə verilməlidir. Üzv dövlətlərə öz məhdudiyyət əsasnamələrini nəzərdən keçirmək təklif olunur.

2. Hüquqi məsləhət və nümayəndəlik

37. Uşaqlar uşaq və valideynlər və ya digər tərəflər arasında maraq toqquşması mövcud olan və ya ola biləcək icraatlarda öz adlarına vəkil və hüquqi nümayəndəlikdən istifadə hüququna malik olmalıdırlar.

38. Uşaqların pulsuz hüquqi yardıma böyüklərlə eyni və ya daha əlverişli şərtlərlə çıxışı olmalıdır.

39. Uşaqları təmsil edən vəkillər uşaq hüquqları və əlaqədar məsələlər barədə təlimli və bilikli olmalı, davamlı və dərininə təlimdən keçməli və uşaqlarla onların anlayış səviyyəsində ünsiyyət qurmaq bacarığına malik olmalıdırlar.

40. Uşaqlar öz hüquqları olan tam hüquqlu müştərilər hesab edilməli və uşaqları təmsil edən vəkillər uşaqların mövqeyini irəli sürməlidirlər.

41. Vəkilləri uşağı onun fikir və/və ya mövqələrinin mümkün nəticələri ilə bağlı bütün zəruri informasiya və izahlarla təmin etməlidirlər.

42. Uşaqlar və valideynləri arasında maraqlar toqquşması mövcud olan hallarda səlahiyyətli orqan uşağın fikir və maraqlarını təmsil etmək üçün qəyyum-nümayəndə və ya digər müstəqil nümayəndə təyin etməlidir.

43. Adekvat nümayəndəlik və valideynlərdən müstəqil şəkildə təmsil olunmaq hüququ xüsusilə valideynlər, ailə üzvləri və ya baxıcıların cinayətdə şübhəli qismində olduğu icraatlarda təmin edilməlidir.

3. Dinlənmək və fikirlərini ifadə etmək hüququ

44. Hakimler uşaqların onlara təsir edən bütün məsələlərdə və ya ən azı baxılan məsələlərlə bağlı kifayət qədər anlayışa malik olduqları hesab edilən məsələlərdə dinlənmək hüququna hörmət etməlidir. Bu məqsədlə istifadə edilən vasitələr uşağın anlayış səviyyəsinə və ünsiyyət qabiliyyətinə uyğunlaşdırılmalı və işin şəraitini nəzərə almalıdır. Uşaqlarla məsləhətləşmələr onların dinlənmək istədikləri şəkildə aparılmalıdır.

45. Uşağın yaşı və yetkinlik dərəcəsinə uyğun olaraq onun fikir və mövqələrinə lazımi önəm verilməlidir.

46. Dinlənmək hüququ uşaq üzərində vəzifə deyil, uşağın hüququdur.

47. Uşaq yalnız yaşına əsasən dinlənmək hüququndan məhrum edilə bilməz. Uşağın özünə təsir edən işdə dinlənmək təşəbbüsündə olduğu hər bir zaman hakim uşağın maraqları naminə olan hallar istisna olmaqla, uşağı dinləməkdən imtina etməməli və uşağın işdə onunla bağlı məsələlər üzrə fikirlərini və mövqeyini dinləməlidir.

48. Uşaqlar dinlənmək hüququnu necə effektiv şəkildə istifadə etmək barədə bütün zəruri məlumatla təmin edilməlidirlər. Lakin onlar izah edilməlidir ki, dinlənməkvə fikirlərinin nəzərə alınması hüquqları son qərara heç də mütləq təsir etməyə bilər.

49. Uşaqlara dair hökm və məhkəmə qərarları, xüsusilə uşaqların fikir və mövqelərinin nəzərə alınmadığı qərarlar müvafiq şəkildə əsaslandırılmalı və uşaqlaraonların başa düşəcəyi dildə izah edilməlidir.

4. Əsassız təxirə salınlardan yayınma

50. Uşaqlara aid bütün icraatlarda qanunun aliliyinə riayət etməklə sürətli cavab təmin etmək və uşağın ən yaxşı maraqlarını qorumaq məqsədilə təxirəsalınmazlıq prinsipi tətbiq edilməlidir.

51. Ailə hüququ ilə bağlı hallarda (məsələn, atalığın müəyyən edilməsi, qəyyumluq, valideyn oğurluğu) məhkəmələr ailə əlaqələrinə mənfi nəticələrlə bağlı risklərdən yayınmaq üçün müstəsna səy göstərməlidirlər.

52. Zəruri hallarda məhkəmə orqanları daha sonra yenidən baxılması məqsədilə müəyyən zaman müddətində nəzarət edilmələri üçün müvəqqəti qərarların qəbul edilməsinin və ya ilkin hökmlərin verilməsininmümkünlüyünü nəzərdən keçirməlidir.

53. Qanunvericiliyə uyğun olaraq məhkəmə orqanlarının uşağın ən yaxşı maraqları naminə olan hallarda dərhal qüvvəyə minən qərarlar qəbul etmək imkanı olmalıdır.

5. İcraatların təşkili, uşağa həssas mühit və uşağa həssas dil

54. Bütün icraatlarda uşaqlarla yaşlarına, xüsusi ehtiyaclarına, yetkinliklərinə və anlayış səviyyələrinə uyğun olaraq və malik ola biləcəkləri hər hansı ünsiyyət çətinlikləri nəzərə alınaraq rəftar edilməlidir. Uşaqlarla bağlı işlər qorxuducu olmayan və uşağa həssas parametrlərlə həll edilməlidir.

55. İcraatlar başlamazdan əvvəl uşaqlar məhkəmənin və ya digər obyektlərin quruluşu və məmurların vəzifəsi və şəxsiyyətləri ilə tanış edilməlidirlər.

56. Uşaqların yaşı və anlayış səviyyəsinə müvafiq dildən istifadə edilməlidir.

57. Uşaqlar məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə icraatlarında və ya digər müdaxilələr zamanidinlənilərkən və yadındirilərkənhakimlər və digər peşəkarlar onlarla hörmətlə və həssaslıqla davranmalıdırlar.

58. Uşaqların müvafiq şəxslə bağlı əksinə əsaslandırılmış qərar verilməmişdirsə, valideynləri və ya müvafiq hallarda seçdikləri böyük tərəfindən müşayiət olunmasına icazə verilməlidir.

59. Video və ya səs yazısı və ya kamera qarşısında məhkəmə öncəsi dinləmə kimi dindirilmə metodları istifadə edilməli və keçərli dəlil hesab edilməlidir.

60. Uşaqlar mümkün qədər məişət həyatlarına zərərli ola biləcək şəkillər və ya məlumatlardan qorunmalıdırlar. Uşağa zərərli olması ehtimal olunan şəkillərin və ya informasiyanın açıqlanması barədə qərar qəbul edərkən hakim psixoloqlar və sosial işçilər kimi digər peşəkarlardan məsləhət almalıdır.

61. Uşaqların cəlb olunduğu məhkəmə iclasları uşağın tempinə və diqqətlilik müddətinə uyğunlaşdırılmalıdır: müntəzəm fasilələr planlaşdırılmalı və dinləmələr çox uzun müddət davam etməməlidir. Uşaqları tam idrak potensialına uyğun iştirakına şərait yaratmaq və onların emosional sabitliyini dəstəkləmək üçün məhkəmə iclasları zamanı iclasın pozulması və yayınma halları minimuma endirilməlidir.

62. Məqsədəuyğun və mümkün olan hallarda uşağa həssas mühitdə uşaqlar üçün dindirilmə və gözləmə otaqları təşkil edilməlidir.

63. Mümkün olan hallarda qanunu pozmuş uşaqlar üçün ixtisaslaşmış məhkəmələr (və ya məhkəmə palataları), prosedur və təşkilatlar yaradılmalıdır. Bura polis, ədliyyə sistemi, məhkəmə sistemi və prokurorluq daxilində ixtisaslaşmış bölmələrin yaradılması daxil ola bilər.

6. Uşaqların şahidliyi / ifadələri

64. Uşaqların dindirilməsi və onlardan ifadə alınması mümkün hallarda təlimli peşəkarlar tərəfindən həyata keçirilməlidir. Uşaqların yaşı, yetkinlik və anlayış dərəcələri və malik ola biləcəkləri hər hansı ünsiyyət çətinliyi nəzərə alınmaqla ən səmərəli parametrlərdə və ən əlverişli şəraitdə ifadə verməsi üçün bütün səylər göstərilməlidir.

65. Digər tərəflərin müvafiq ifadələrin məzmununa etiraz etmək hüququna hörmət edilməklə zərərçəkən və ya şahid olan uşaqların səsli-görüntülü ifadə vermələrinə şərait yaradılmalıdır.

66. Birdən daha artıq dindirilmə lazımdırsa, uşağın ən yaxşı maraqları naminə yanaşma uzlaşmasını təmin etmək məqsədilə onların eyni şəxs tərəfindən həyata keçirilməsinə üstünlük verilməlidir.

67. Dindirilmələrin sayı mümkün qədər məhdud olmalı və onların müddəti uşağın yaşı və diqqətlilik müddətinə uyğunlaşdırılmalıdır.

68. Zərərçəkən və ya şahid uşağın cinayətdə şübhəli bilinən şəxslərlə birbaşa əlaqəsi, qarşılıqlı fəaliyyətindən zərərçəkən uşağın öz istəyi ilə olan hallar istisna olmaqla mümkün qədər yayınmaq lazımdır.

69. Uşaqların cinayət işlərində cinayətdə şübhəli bilinən şəxslərin iştirakı olmadan ifadə vermək imkanı olmalıdır.

70. İfadə verməklə bağlı andiçmə və ya digər bənzər bəyanat tələbinin olmaması kimi daha az ciddi qaydaların və ya digər uşağa həssas prosedur tədbirlərinin mövcudluğu özlüyündə uşağın şahid ifadəsinə və ya dəlillərinə verilən önəmi azaltmamalıdır.

71. Uşağın şahidliyinin keçərliliyəsəndirilmə məqsədilə uşağın inkişafının müxtəlif mərhələlərini nəzərə alan dindirilmə protokolları hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Onlar istiqamətləndirici suallardan qaçmalı və bununla etibarlılığı artırmalıdır.

72. Uşağın ən yaxşı maraqları və rifahı baxımından hakimin uşağın ifadə verməməsinə icazə verməsi mümkün olmalıdır.

73. Uşağın ifadələri və şahidliyi heç vaxt yalnız onun yaşı səbəbindən keçərsiz və ya etibarsız hesab edilə bilməz.

74. Zərərçəkən və ya şahid uşağın ifadəsinin xüsusi hazırlanmış uşağa həssas obyektlərdə və uşağa həssas mühitdə alınmasının mümkünlüyü nəzərdən keçirilməlidir.

E. Məhkəmə icraatlarından sonra uşağa yönəlik ədliyyə

75. Uşağın vəkili, qəyyum-nümayəndəsi və ya qanuni nümayəndəsi verilmiş qərarı və ya hökmü uşağın anlayış səviyyəsinə uyğunlaşdırılmış dildə ona çatdırmalı və izah etməli və apelyasiya və ya müstəqil şikayət mexanizmləri kimi həyata keçirilə biləcək tədbirlər haqqında zəruri informasiyanı verməlidir.

76. Milli hakimiyyət orqanları uşaqlara aid və ya onlara təsir edən məhkəmə qərarlarının / hökmlərinin təxirə salınmadan yerinə yetirilməsini asanlaşdırmaq üçün bütün zəruri addımları atmalıdır.

77. Qərar həyata keçirilmədikdə uşaqlar mümkün olan hallarda vəkilləri, qəyyum-nümayəndələri və ya qanuni nümayəndələri vasitəsilə qeyri-məhkəmə mexanizmləri, yaxud

da məhkəməyə çıxış yolu ilə mümkün hüquqi müdafiə vasitələri barədə məlumatlandırılmalıdırlar.

78. Qərarların zor gücü ilə tətbiqi uşaqlara aid ailə ilə bağlı işlərdə son çıxış yolu kimi istifadə edilməlidir.

79. Çox ziddiyyətli icraatlarda qərar verildikdən sonra ixtisaslaşmış xidmətlər tərəfindən uşaqlara və ailələrinə pulsuz olmasına üstünlük verməklə məsləhət və dəstək təklif edilməlidir.

80. Baxımsızlıq, zorakılıq, seksual xarakterli hərəkətlər və ya digər cinayətlərin qurbanları üçün pulsuz olmasına üstünlük verməklə xüsusi səhiyyə və müvafiq sosial və terapevtik müdaxilə proqramları və ya tədbirləri təmin edilməlidir və uşaqlar və onların baxıcıları bu xidmətlərin mövcudluğu haqqında dərhal və ətraflı məlumatlandırılmalıdır.

81. Uşağın vəkili, qəyyum-nümayəndəsi və ya qanuni nümayəndəsi uşağın qurban olduğu cinayət icraatları zamanı və sonra zərərlərlə bağlı iddia irəli sürmək üçün bütün zəruri addımları atmaq səlahiyyətinə malik olmalıdır.

82. Qanunu pozan uşaqlarla bağlı ölçü tədbirləri və sanksiyalar hər zaman proporsionallıq prinsipini, uşağın yaşı, fiziki və əqli sağlamlığı və inkişafını, eləcə də, işin şəraitini nəzərə almaqla törədilmiş hərəkətlərə konstruktiv və fərdi cavablar olmalıdır. Təhsil, peşə təlimi, məşğulluq, reabilitasiya və yenidən inteqrasiya hüquqları təmin edilməlidir.

83. Cəmiyyətə yenidən inteqrasiyanı təşviq etmək məqsədilə və milli qanunvericiliyə uyğun olaraq uşaqların cinayət qeydləri yetkinlik yaşına çatmayanadək ədliyyə sistemindən xaricə açıqlanmamalıdır. Bu cür məlumatların açıqlanması üçün istisna hallara ciddi hüquqpozmaqla bağlı işlərdə, xüsusilə ictimai təhlükəsizlik səbəbindən və ya uşaqların məşğulluğu ilə bağlı məsələlərdə icazə verilə bilər.

V. Uşağa yönəlik digər fəaliyyətlərin təşviqi

Üzv dövlətlər aşağıdakı fəaliyyətləri həyata keçirməyə çağırılır:

a. uşağa yönəlik ədliyyə sisteminin bütün aspektlərində, o cümlədən uşağa həssas dindirilmə texnikaları və bu texnikalar barədə informasiyanın yayılması və təlimlərdə tədqiqatı təşviq etmək;

b. beynəlxalq səviyyədə uşağa yönəlik ədliyyə sahəsində təcrübə mübadiləsi aparmaq və əməkdaşlığı təşviq etmək;

c. müvafiq hüquqi alətlərin uşaqlara həssas versiyalarının nəşr edilməsini və mümkün qədər ən geniş miqyasda yayılmasını təşviq etmək;

d. mümkün hallarda vəkil birlikləri, sosial xidmətlər, (uşaq) ombudsmanlar, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) və s. ilə bağlı olan uşaq hüquqları üzrə məlumat ofisləri təsis etmək və ya saxlamaq və zəruri hallarda gücləndirmək;

e. həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə uşaqların məhkəmələrə və şikayət mexanizmlərinə çıxışını asanlaşdırmaq və QHT-lərin və uşaq ombudsmanları kimi digər müstəqil qurum və təsisatların uşaqların məhkəmələrə və müstəqil şikayət mexanizmlərinə effektiv çıxışının dəstəklənməsindəki rolunu daha çox qəbul etmək və onun gücləndirilməsinə şərait yaratmaq;

f. uşaqlar üçün ixtisaslaşmış hakimlər və vəkillər sistemi yaradılması məsələsini nəzərdən keçirmək və uşaqların və ailələrinin xeyrinə həm hüquqi, həm də sosial tədbirlərin həyata keçirilə biləcəyi məhkəmələri daha da inkişaf etdirmək;

g. uşaqlar və onların adından çıxış edən digərlərinin yerli hüquqi müdafiə vasitələri mövcud olmadıqda və ya tükəndikdə ədaləti təmin etmək və hüquqları qorumaq üçün

insan və uşaq hüquqlarının müdafiəsi üzrə universal və Avropa mexanizmlərindən istifadəsini inkişaf etdirmək və asanlaşdırmaq;

h. insan hüquqlarını, o cümlədən uşaq hüquqlarını məktəb kurikulumunda və uşaqlarla işləyən peşəkarlar üçün məcburi komponentə çevirmək;

i. valideynlərin uşaq hüquqları barədə məlumatlılığını artırmaq məqsədi güdən sistemlər yaratmaq və dəstəkləmək;

j. uşaq qurbanlar və şahidlər üçün onların dindirilə və məhkəmə-tibbi məqsədlər üçün tibbi müayinə edilə, hərtərəfli qiymətləndirilə və müvafiq peşəkarlardan bütün məqsədəuyğun tibbi xidmətləri ala biləcəyi uşağa yönəlik çox qurumlu və çoxistiqamətli mərkəzlər təsis etmək;

k. pulsuz onlayn məsləhət, qaynar xətt və yerli icma xidmətləri kimi ixtisaslaşmış və əlçatan dəstək və məlumat xidmətləri təsis etmək;

l. ədliyyə sistemində uşaqlarla əlaqədə işləyən bütün əlaqədar peşəkarların uşaq hüquqlarını uşaqlara aid və ya onlara təsir edən prosedurların bütün növlərində xüsusilə, uşaqların ən yaxşı maraqlarının qiymətləndirilməsində təmin etmək və adekvat şəkildə həyata keçirmək məqsədilə müvafiq dəstək və təlim, eləcə də praktiki göstərişlər almasını təmin etmək.

VI. Monitoring və qiymətləndirmə

Üzv dövlətlər həmçinin aşağıdakı fəaliyyətlərə dəvət olunur:

a. bu göstərişləri həyata keçirmək üçün zəruri islahatları təmin etmək üçün milli qanunvericiliyə, siyasət və təcrübələrə yenidən baxmaq;

b. hələ edilməmişdirsə, Avropa Şurasının uşaq hüquqları ilə bağlı müvafiq konvensiyalarını tez bir zamanda ratifikasiya etmək;

c. uşağa yönəlik ədliyyə sistemi daxilində öz fəaliyyət metodlarını müntəzəm olaraq təftiş etmək və qiymətləndirmək;

d. müvafiq hallarda özlərinin ədliyyə və idarəetmə sistemlərinə uyğun olaraq bu göstərişlərin həyata keçirilməsini təşviq etmək və monitoring etmək üçün bir və ya daha çox müstəqil mexanizmdən ibarət çərçivə saxlamaq və ya təsis etmək;

e. vətəndaş cəmiyyətinin, xüsusilə, uşaq hüquqlarını təşviq və müdafiə etmək məqsədi daşıyan təşkilat, təsisat və orqanların monitoring prosesində tam iştirakını təmin etmək.